

***Frei Manuel Mª Martínez O.P.,
O baionés defensor de Bartolomé de las Casas***

ANTONIO VALVERDE ALONSO

RESUMO

Achéganos o autor á figura de Manuel Martínez González, baionés, nacido nos primeiros días de 1892. Frade dominico, especializouse na obra de Frei Bartolomé de Las Casas, ao que defendeu de palabra e na escrita. Exerceu o seu labor relixioso en Centro América e en numerosos conventos da Península Ibérica.

PALABRAS CHAVE: *Frei Manuel María, Las Casas, “Leyenda Negra”, indios, As Américas*

ABSTRACT

The author brings us closer to the figure of Manuel Martínez González, borne in Baiona on the first days of 1892. Dominican friar specialized in the work of Brother Bartolomé de Las Casas, whom he defended orally and in writing. He practised his religious work in Central America and in numerous convents of the Iberian Peninsula.

KEY WORDS: *Frei Manuel María, Las Casas, “Leyenda Negra”, indians, the Americas.*

Segundo consta na “Acta de Nacimiento”, ás once da mañá do día catro de xaneiro de 1892 comparece no Rexistro Civil de Baiona José Martínez, sen segundo, natural da vila, de trinta e sete anos, casado, mariñeiro, domiciliado na rúa Ventura Misa número 55, para inscribir un neno que naceu na súa casa o día dous, ás nove da noite. O neno é fillo lexítimo seu e da súa dona Josefa González, sen segundo, tamén da vila, de trinta e catro anos. E vén sendo neto de Soledad Martínez e Vicenta González, tamén veciñas da vila, e avós descoñecidos. Pónselle de nome Manuel Silvestre José. Acompañan o pai tres mariñeiros coma el, tamén da vila, dous como testemuñas e os outros para firmar por non saber el.

As “Actas del Capitulo Provincial de la Provincia de España de la Orden de Predicadores celebrado en León, en el Convento de la Virgen del Camino del 2 al 27 de julio de 1978” dan como nado o 31 de decembro de 1891, día de San Silvestre, o que xustificaría o segundo nome. O primeiro de xaneiro celébrase o nome de Manuel e o terceiro, sen dúbida, por ser o nome do pai. Tamén se xustifican as datas, coa marxe que se daba para facer o rexistro, e aínda así parece que ou a celebración da festa do fin de ano ou a necesidade de ir ao mar retrasaron o rexistro.

Foi Baiona a vila que primeiro coñeceu a nova do éxito da expedición de Cristovo Colón na viaxe de descuberta das Indias Occidentais, ao arribar no seu porto a carabela “La Pinta”, ao mando do mariño Martín Pinzón. Este acontecemento influíu, sen dúbida, na inclinación do Frade Martínez por un dos personaxes mais controvertidos do posterior asentamento dos españois na nova terra descuberta, Frei Bartolomé de Las Casas, ao que lle dedicaría os seus estudos, constituíndose en paladín contra as acusacións que deron lugar á chamada “Leyenda Negra”, que tanto contribuíu ao desprestixio da España daquela época e que aínda hoxe segue marcando a opinión dalgúns foros españois o hispanoamericanos.

Viviou e pasou a súa xuventude en Baiona xunto co seu irmán Xosé, tamén sacerdote, e mais unha irmá. cursou os estudos primarios, mais pronto a vocación relixiosa o leva a ingresar, con 17 anos, en maio do ano 1909, no “Colegio de San Juan Bautista de la Orden de Predicadores de Corias” da veciña rexión de Asturias, facendo un ano máis tarde a Profesión Simple, no mesmo Convento, e a Profesión Solemne no ano 1913 no “Convento de San Esteban de Salamanca”. Ordenase Presbítero no ano 1915 e ao rematar os estudos de Teoloxía en 1918 é destinado ao “Convento de Nuestra Señora de Las Caldas de Besaya” na provincia de Santander, permanecendo alí dous anos.

Máis tarde, en 1928, volve para Galiza ao “Convento de San José de Padrón”, dedicándose á prédica e demais ministerios sagrados, pero é a partir dese intre cando se interesa e desenvolve os estudos sobre a figura do Padre Frei Bartolomé de Las Casas, amosando, o ano seguinte, a primeira comunicación sobre el no “Congreso de Historia Hispano-Americana” celebrado en Sevilla.

No ano 1930 trasládase ao *Convento de Nuestra Señora de Atocha* de Madrid. Dende aquí viaxa a Centro América, onde permanece 4 anos, exercendo un intenso labor de misións apalpando as repercusións e as secuelas das vivencias do Padre Las Casas.

Á súa volta, ao “Convento de Atocha”, exerce as funcións de organista, ao tempo que publica dous artigos sobre o Padre Las Casas na revista *Ciencia Tomista* cos títulos “Las Casas Historiador” e “Valor Histórico de la Brevisima Relación de la Destrucción de las Indias”, e intervén no “XXVI Congreso Internacional de Americanistas” celebrado en Sevilla no ano 1935.

Ao estalar a desgraciada “guerra civil”, os milicianos invaden o Convento, do que logra fuxir a refuxiarse no Hotel Laris de Madrid. Neste tempo atravesa grandes dificultades, pero el achaca ás súas relacións derivadas dos estudos sobre o Padre Las Casas “el haber salvado la vida”. Encóntrese no mesmo Hotel o seu amigo, secretario da legación de Guatemala, que coñecera na época da súa estancia en Centro América; o amigo procuroulle un documento que o facía empregado da legación de Guatemala, o que lle permitiu a libre circulación por Madrid. Tamén coñeceu e estableceu unha grande amizade co secretario da embaixada de Cuba, José Mª Chacón y Calvo, e co cónsul do devandito país, e así pode axudar a moita xente, chegando, incluso, a obter pasaportes estranxeiros cos que lles salvou a vida a varias persoas. Unha delas foi o Padre Manuel Suárez, que logo chegou a ser “Maestro General” dos Dominicos, para o que acadou do cónsul de Cuba un pasaporte cubano.

Estas actividades acaban traéndolle complicacións que o fan fuxir de Madrid para Valencia e Francia en outubro de 1937, permanecendo en Marsella e París dende onde fai incursións a Barcelona, dende o 19 de decembro ao 13 do xaneiro de 1938. Volve a París de novo e no mes de febreiro pasa á zona dominada polos chamados “nacionais”, acolléndose no “Convento de San Pablo de Valladolid”. Dende alí pasou en varias ocasións á nomeada “zona roja”. Existe unha lista das persoas favorecidas e as axudas económicas que recibiron pola súa mediación, e aínda despois do final da guerra librou varios da pena de morte e de cadea.

Entre os anos 1939 e 1959, o seu ministerio desenvólvese nos “Coventos de San Pablo de Valladolid, San Esteban de Salamanca”, onde profesara, de novo en “San José de Padró” e posteriormente en “Santo Tomás de Aquino”, na rúa Cañizares de Madrid. Máis tarde pasa a ser capelán das “Madres Dominicanas de Casalarreina”, Logroño, e o seu derradeiro acougo foi no “Convento de Santo Domingo de Caleruega”, Burgos, para dedicarse na súa vellez, dunha maneira exclusiva, á oración e ao estudo.

Foi un estudoso da vida e traballos de Frei Bartolomé de Las Casas, dominico coma el, cuxo labor en defensa dos indios nativos das terras descubertas polo mariño Cristovo Colón, e tamén dos negros que para substituír os nativos traían de África os chamados “negreiros”, que escravizaron ata a morte os españois que conquistaron e explotaron aquelas terras, as máis das veces, coa escusa, consentida e aprobada pola igrexa cristiá, de que “non tiñan alma” e por iso podían abusar deles coma se fosen animais.

Frei Bartolomé denunciou ese maltrato primeiro ante a raíña Isabel, logo ante o seu fillo Carlos I e o seu neto Filipe II chocando as máis das veces coa burocracia do Consellos do Reino e os intereses particulares dos membros do Consello, pois moitos deles tamén eran donos ou tiñan encomendas, que así chamaban ás explotacións onde os facían traballar. Sabía ben de que falaba, pois el tamén tivo encomendas nos primeiros tempos que pasou nas Américas profesando despois coma Dominicano e chegando a ser bispo de Chiapas. Logrou que o papa Paulo III declarase no ano 1537 que os indios eran seres racionais e participou na creación das “Leyes Nuevas de Indias”, pero, xa volto a España e farto de non conseguir que se aplicasen a xeito coas melloras para o trato dos escravizados, denunciou publicamente a situación escribindo *Brevisima relación de la destrucción de las Indias* que motivou que os descontentos e inimigos de Filipe II aproveitasen para desacreditalo no que foi chamada “Leyenda Negra”.

Fóra das críticas dos detractores dos relatos expostos por Frei Bartolomé de Las Casas na *Brevisima relación de la destrucción de las Indias*, os feitos relatados foron

ciento cincuenta y cinco
Nº 2436882 /08

ACTA DE NACIMIENTO.

Certificación Gratuita
(Ley 25/1986, de 24-12)

En Bayona a la 1 parte de la mañana del día cuatro de enero de mil ochocientos noventa y dos ante D. Agapito Ortíz Ochoa Juez municipal y D. Diego María Manteagudo Secretario compareció Manuel Martínez natural de esta villa, término municipal de la misma, provincia de León de edad treinta y siete años, casado, marrom, domiciliado en esta población, calle Postera Minor número 55 según la cédula personal número 239 que exhibe, con objeto de que se inscriba en el Registro civil, un niño y al efecto como padre del mismo declaro:

Que dicho niño nació en casa del declarante el día dos del actual a la noche de la noche Que es hijo legítimo del declarante y de su mujer Jacopa Gurabi natural de esta villa término municipal de la misma provincia de León de treinta y cuatro años y de viuda en el día de su muerte. Que es nieto por línea paterna de abuelo Manuel y de Dolores natural de esta villa y vecino de la misma.

y por línea materna también de abuelo Manuel

(Left margin text: Manuel Silvestre, José Martínez San, Valer de Bayona, Acta Número MANUEL GIL, VESPERE MARTINEZ GONZALEZ, 29 1891 1905, Registro Civil de Baionés)

testemuñados polos escritores daquela época, os máis deles partícipes coma soldados ou outros cargos da chamada conquista das Américas. Así podemos ler as barbaridades cometidas polos “conquistadores”, como traizón e asasinato do inca Moctezuma, que nos conta o soldado de Hernán Cortes, Bernal Díaz del Castillo no súa *Historia verdadera de la Conquista de Nueva España* e fixo dúas viaxes a España para demandar prebendas e mercés, e na segunda das viaxes participou na famosa “Junta de Valladolid” que, sobre a escravitude dos indios e a perpetuidade das encomendas e tributos, celebrada en 1550, na que Juan Ginés de Sepúlveda confrontouse cos argumentos de Bartolomé de las Casas.

Gonzalo Fernández-Oviedo escribiu *Historia general y natural de las Indias, islas y tierra firme del mar océano*, na que relata acontecementos que van de 1492 a 1549. Tivo no ano 1519 un violento conflito co dominico frei Bartolomé de las Casas, quen o acusou en Barcelona de ser “partícipe das crueis tiranías que na Castela do Ouro se fixeron”. Las Casas consideraba os indios seres humanos, cos mesmos dereitos que os españois. Fernández de Oviedo, coma Ginés de Sepúlveda, tiñaos por homúnculos, seres que tiñan defectos tan graves e irremediabes que facían imposible a convivencia cos casteláns, ou a conversión consciente á fe cristiá. Estas opinións eran compartidas por moitos conquistadores, e intentar convencer delas as autoridades da metrópole resultaba moi conveniente, pois a irracionalidade dos indios xustificaba a continuidade e perpetuidade da “encomienda”, a escravización na “guerra xusta”, e na última instancia as propias conquistas.

Na *Araucana* Alonso de Ercilla conta a represión do alzamento dos araucanos (indios mapuches) a os que “pusieron duro yugo por la espada” na provincia de Chile e na que perdeu a vida Pedro de Valdivia, Tenente Gobernador nomeado por Francisco Pizarro, Virrey do Perú, do que chamaron entón Nova Estremadura. Nesta represión morreron milleiros de indios, alzados e amigos que loitaban forzados do lado dos españois.

Outros escritores máis próximos, que contan historias ben documentadas daquela época, como o colombiano Wiliam Ospina na triloxía: *Ursúa, El país de la canela* e *La serpiente sin ojos*. Na primeira novela narra as expedicións, en 1526, de Pedro de Ursúa, navarro, de Aizcun (Batzen) cando remontaba o Marañón na procura de “El Dorado”. En *El país de la canela*, relata o descubrimento do Amazonas por Francisco de Orellana; na terceira das novelas reconstrúe o descenso do Amazonas pola expedición de Ursúa que rematará asasinado, xunto á súa amante, polo seu lugartenente Lope de Aguirre. Milleiros de mortes nas batallas de indios inimigos e de indios recrutados para portar os bastimentos, os cabalos e os miles de cans adestrados para pelexar que, por outra banda, alimentaban cos indios mortos nas batallas ou cos propios portadores cando escaseaban os víveres.

Ou sexa, as masacres existiron e foron xustificadas coa escusa de non recoñecerlle a ánima, e contáseas quen as contase en favor ou en contra do rei que fose, non se poden negar, e iso foi o que denunciou Frei Bartolomé e por iso foi calumniado coma inspirador dunha parte dos textos da chamada “Leyenda negra”.

No ano 1955 édítase a obra de Frei Manuel Martínez: *Fray Bartolomé de las Casas. El Gran Calumniado* na que analiza as calumnias que personaxes como Marcelino Menéndez y Pelayo, Ramón Menéndez Pidal, Manuel Serrano y Sanz, Padre Constantino Bayle ou Romulo D. Carbia verteran sobre el, igual que pasou no “XXVI Congreso

Internacional de Americanistas” celebrado en Sevilla no ano 1935. Tres anos despois publica *Fray Bartolomé de las Casas. Padre de América* no que defende este alcuño polos seus méritos no novo mundo.

Pasaba tempadas de verán xunta seu imán que seguía vivindo na casa da rúa El-duayen nº 1. O baixo dese predio arrendáao no ano 1904 Ramón Naveira Rodríguez, casado cunha dona chamada Verísima, para montar unha tenda de abastos. Unha filla deste matrimonio, tamén chamada Verísima e que continuou co negocio, non tivo fillos e, seguindo o consello do frade, co que tiña unha cariñosa relación familiar, adoptou un neno que el lle recomendou.

Era un extraordinario afeccionado á música -tanxía o harmonio, tendo exercido funcións de organista- e moi amigo doutro ilustre miñorán, o músico Germán Lago ao que lle dedicou un moi sentido recordo no seu pasamento. De carácter aberto e alegre, que mantivo ata a fin dos seus días, orixinado por un cáncer no pulmón, o 14 de novembro do ano 1975.

Obra publicada por Frei Manuel Mª Martínez

1919.- “Boletín de historia hispano-americana”, *Ciencia Tomista*, XX, pp.51-69.

1920.- “Boletín de historia hispano-americana”, *Ciencia Tomista*, XXI, pp.332-348.

1934.- “El P. Las Casas ante la nueva crítica”. *Ciencia Tomista*, L, pp.289-302.

1943.- “En el cuarto centenario de las Nuevas Leyes de Indias”. *Ciencia Tomista*, LXV pp.30-58.

1952.- “Las Casas historiador. Valor de la “Destrucción de las Indias” *Ciencia Tomista*, LXXIX pp.441-463.

1953.- “Las Casas historiador”. *Ciencia Tomista*,LXXX pp. 75-103.

1954.- *El obispo Marroquín y el franciscano Motolinía, enemigos de Las Casas*. Imprenta La Rafa - Abtao, 8 Madrid.

1955.- *Fray Bartolomé de las Casas “El Gran Calumniado” (Apasionado y exhaustivo alegato en defensa de Fray Bartolomé de las Casas)*. Imprenta La Rafa - Abtao, 8 Madrid.

1958.- *Fray Bartolomé de las Casas “Padre de America” (Estudio biográfico-crítico)* Imprenta La Rafa - Abtao, 8 Madrid.

1963.- “Replica a la conferencia de D. Ramón Menéndez Pidal sobre el P. Las Casas”. *Ciencia Tomista*, XC pp. 285-318.

1963.- “Replica a la conferencia de D. Ramón Menéndez Pidal sobre el P. Las Casas”. *Ciencia Tomista*,CCLXXXVI pp. 236-31.

1968.- *REVISTA DE INDIAS*, “Instituto Gonzalo Fernández de Oviedo”, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, tomos XXVIII y XXIX, 1968 y 1969, núms. 111-118.

1968.- “Cuestiones discutidas acerca de Colón expuestas o juzgadas por Las Casas”. *Ciencia Tomista*,XXVIIpp.303-322.

1973.- “El Padre Las Casas y el obispo Marroquín”. *Ciencia Tomista*, C pp. 299-307.

1974.- “Un participante de la doctrina de Las Casas, delegado suyo ante el Consejo de Indias”. *Ciencia Tomista*,CI pp.454-461.

1974.- “Del saber y erudición del Padre Las Casas”. *Ciencia Tomistica*, CI pp.427-440

1974.- *Las Casas, Victoria y la bula Sublimis Deus* Ed.Estudios sobre Bartolomé de Las Casas, Sevilla.

19??.- “El pensamiento de Las Casas ante la conquista de América”.

BIBLIOGRAFÍA

Actas del Capitulo Provincial de la Provincia de España de la Orden de Predicadores celebrado en León, en el Convento de la Virgen del Camino del 2 al 27 de julio de 1978 XXVI Congreso Internacional de Americanistas (1936).

DÍAZ DEL CASTILLO, BERNAL (1632): *Historia verdadera de la Conquista de Nueva España.*

FERNANDEZ-OVIEDO (1535): *Historia general y natural de las Indias, islas y tierra firme del mar océano.*

ERCILLA, ALONSO DE (1569, 1578, 1589): *La Araucana.*

OSPINA, WILLIAM (2005): *Ursúa.* . Barcelona: Random House Mondadori.

— (2009): *El país de la canela.* . Barcelona: Random House Mondadori.

— (2012): *La serpiente sin ojos.* Barcelona: Random House Mondadori.